

Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

Komentar o “Slovu o ?ovjeku”

Marko Vešovi?

Uvodni ciklus u Kamenom spava?u sastoji se od pet pjesama pod skupnim naslovom Slovo o ?ovjeku, ali, pošto se u svakoj od njih istim postupkom raspredaju isti motivi, možemo ih ?itati i kao jednu pjesmu u pet odjeljaka.

Klju? ovih stihova [iz “Prvog” slova] krije se u igri trpnih glagolskih pridjeva koja se produžuje i u sljede?a ?etiri «slova» kao temeljni književni postupak ovog ciklusa/pjesme. Dizdar kuša da «otkameni» bosanskog krstjanina, jeretika, bogumila – zovi ga kako ho?eš – da ga vrati u život, da prene kreativne sile u tekstovima koje nam je ostavio (rije? «tekst» ovdje ima zna?enje koje joj daje moderna semiotika: tekst je i reljef sa ste?ka). Stoga su jezi?ke igre u Kamenom spava?u, pa i u Slovu o ?ovjeku, veoma važno pjesni?ko oru?e: rasplesanim leksemima prizvano je, ponovo dozvano u postojanje, cijelo jedno osje?anje svijeta i ?ovjekova položaja u njemu.

Parovi trpnih pridjeva: »satvoren»-«zatvoren» u prvoj, «zatvoren»-«zarobljen» u drugoj, i «zarobljen»-«zdrobljen» u tre?oj strofi, snažno ozvu?uju pjesmu, precizno raš?lanjuju njenu strukturu, ali joj daju i jedinstvo, jer svaka sljede?a strofa po?inje odjekom iz prethodne, a njihovo ulan?avanje ne?e, razumije se, svi ?itaoci doživjeti na isti na?in, ali ?ini se neizbježnom sugestija sindžira sazdanog od razli?itih beo?uga neslobode. Jer jedno je biti «zatvoren u koži», što priziva govorni obrt «iz ove se kože nikud ne može», a drugo je biti «zatvoren u mozak», to jest u vlastiti na?in mišljenja koji je naša samica, pomalo kao u Eliota. I nije isto biti «zarobljen u srce» i biti «zarobljen u meso»: prvo govori o robovanju strastima (re?eno po starinski) a drugo o nebeskom koje tamnuje u zemnom, o besmrtnoj duši u smrtnom mesu – što je bilo temelj vjere bosanskog krstjanina.

Pali an?eo je, uza sve, «zdrobljen u te kosti» zato što se njegova zemna avantura svodi na šaku kostiju: u suo?enju s njima, cjelovitost ?ovjekovog bi?a, koja se ?inila o?ita za njegovog života, pokazuje se prividnom. To nije sve. Mnogi narodi vjerovali su da duša boravi u kostima, a trag te vjere ?uva se u jednoj zakletvi na našem jeziku: «Tako mi se ne skamenio duh u kostima». To jest, ?ovjek je, kao pali an?eo, nastao tako što je Bog cjelovitu i besmrtnu dušu, za kaznu, razdrobio u smrtne kosti. Smrt otkriva našu «zdrobljenost», bit našeg bi?a je u toj razbijenosti.

Parovi trpnih pridjeva, koji su i unutrašnje rime, zatvaraju se u neku vrstu prstenova, i ne možemo ih ne doživjeti – da promijenimo metaforu – kao gvozdene obru?e oko ?ovjekove egzistencije, na filozofskom planu definišu trpni oblik opstanka. To jest, ?ovjek nije subjekat postojanja nego se na njemu, kao na objektu, postojanje vrši. Taj i takav ?ovjek sanja «da se nebo vrati i umnoži». Ovdje je, odmah se uo?ava, pjesnik obrnuo perspektivu: ?ovjek, kao pali an?eo, trebalo bi da se vrati

nebu, a ne da se nebo vrati njemu, ali, o?ito, iz ?ovjeka definisanog kao trpno bi?e na kome se vrši život, ne poti?e akcija ?ak ni u snu, zato je nebo postalo brijeg koji se približava Muhamedu, a ne Muhamed brijegu, da okrenemo staru poslovicu.

Šta zna?i san da se nebo «umnoži?» U pomo? nam priska?e obrt iz svakodnevnog jezika: «on je na devetom nebu». Dizdar oživljuje srednjevjekovnu ideju o devet neba: pali an?eo, koji pamti svoj prvi svijet, sanja da mu se vrati izvorni model tog svijeta. Ukratko, ?ovjek kao bi?e koje trpi život, bi?e ?ije je postojanje uobru?eno neslobodama poteklim iz njegove tjelesnosti, ne može ?ak ni sanjati da se vrati negdašnjem blaženstvu, zapravo svojoj ku?i, nego jedino da se njemu vrati ta ku?a u svom prvotnom obliku.

Dizdarev junak «u toj tamoj jami vje?no sanja sunce». Kojoj «jami»? O?ito, radi se o materijalnom svijetu kao jami u koju je ?ovjek ba?en po kazni. Ali «tamna jama» može biti i njegovo tijelo o kojem se u cijeloj pjesmi iscrpno govori. Snaga ovog stiha temelji se na dvosmislici: «tamna jama» je metafora koja izjedna hvata i svijet i tijelo, rije? je o dvostrukom snu, jer druk?ije se sanja sunce u jami svijeta, a druk?ije u jami tijela.

Prve dvije strofe sastoje se od tvrdnji, a u poenti pitanje otvara pjesmu ka beskraju koji daje pravu mjeru ljudskom bi?u. To nije jedina promjena. U prve dvije strofe ponavlja se drugo lice jednine («sanjaš») koje se može ?itati kao obra?anje ?ovjeku uopšte, i kao pjesnikovo obra?anje sebi. U tre?oj strofi javlja se tre?e lice jednine («premosti»), ?emu je možda kumovala rima: pjesnik je htio izbje?i «ne?istu» rima «kosti»- «premostiš», ali je o?ito da književne konvencije majstoru nisu prepreke koje savladava ve? pomo?nici da se potpunije izrazi.

Tre?e lice jednine zna?i promjenu stajne ta?ke, sagledavanje ?ovjeka iz novog ugla: u prve dvije strofe, pjesnik mu se obra?a prisno, gleda ga izbliza, zaviruje mu u mozak, u srce, u meso, u kosti, u snove, a u završnoj strofi taj isti ?ovjek je, gledan iz daljine, upitnom re?enicom smješten u kosmos: »Prostor taj do neba / Kako da premosti?«

Ovi stihovi, otvaraju?i bezmjerje, ukidaju ?ovjekovo ropstvo, precrtavaju sve oblike njegove neslobode. Ljudska težnja «da premosti» «prostor taj do neba» zna?i posezanje za nemogu?im. U lancima si, a stremiš u nedosežni beskraj. I u tome je bit ?ovjekova. Nešto kao u pjesmi Modra rijeka: «valja nama preko rijeke»! Preko one rijeke koja «sto godina široka je / tisu? ljeta duboka je», uz to te?e «iza uma, iza Boga», pa ipak moramo je pre?i, nema nam druge. Dizdarevo pitanje kazuje jednu nemogu?nost (kako da premosti? nikako!) i opire se toj nemogu?nosti, odbija da na nju pristane: tre?e lice, kojim je kazano to opiranje i nepristajanje, puti ka pjesnikovoj zagledanosti preko ?ovjekove glave, preko njegovih stvarnih mogu?nosti, njegovog ropstva, u beskraj. [. . .]

[O “Tre?em” slovu]: U bilješci uz sintagmu »otrgnut od neba« Dizdar kaže: «?ovjek ba?en s neba na zemlju; ?ovjek kao pali an?eo, zarobljen u ljudskom tijelu (‘inclusi in corpore’) u stalnoj težnji da se oslobodi nametnutih okova što su uslovljeni tijelom». Potom u zagradi navodi djela koja treba «vidjeti i konsultirati»: Bogumilske legende, Vjersko u?enje bosanske crkve, Dualizam u istoriji filozofije i religije, i Vjerodostojnost latinskih izvora o bosanskim krstjanima. Signali koje nam ta bilješka daje važni su za razumijevanje Slova o ?ovjeku, jer ovaj ciklus/pjesma ispisan/a je, kao palimpsest, preko vjerskog u?enja bosanskih krstjana bez kojeg se bit Dizdareve vizije ne može razumjeti kako valja. To što je Slovo o ?ovjeku stavljeno na po?etak Kamenog spava?a kazuje razne stvari, a ponajpije da je bit ove knjige u susretu, ukrštaju, dijalogu moderne i srednjevjekovne svijesti.

Prvi distih temelji se na jezičkom obrtu «biti od kosti i mesa» kojim se, u svakodnevnom govoru, definiše tjelesni osnov ljudskog bića. Drama ljudskog postojanja nije tek u trvenju izmeću duha i tijela, jer se i u potonjem zbiva prst kazana ljudnim futurom: »pa će... bosti». Šta on zna? Kad su Adam i Eva, kao žrtve zmijine reklame, zgriješili u Raju, Bog je svoje sankcije formulisao u futuru: «tebi će mnogo muka zadati, s mukama ćeš djecu rađati», kaže Evi. «Mukom ćeš se od nje (zemlje) hraniti do vijeka», «trnje i korov će ti rađati, a ti ćeš jesti zelje poljsko», «sa znojem lica svoga ješćeš hljeb», veli Adamu. Zato je Dizdarev futur tako sugestivan. Kao da je tvorac kazao palom anđelu: oblađim te u meso i kosti, «pa će tvoje kosti tvoje meso bosti», kako ne bi zaboravio da si u kažnjeničkoj uniformi.

Hljeb i vino ne govore samo o vječnoj zemaljskoj gladi i žeđi: pošto se radi o biću «otrgutom od neba», oti je da se preko hljeba i vina uspostavlja veza s tim nebom. Ali, mjesto hljeba, ima samo kamena, a mjesto vina – samo dima. Taj kamen, pomalo i hercegovački (možda i kamen pod koji se liježe, zato ga «ima svima»), jalovo je tle koje ne rađa hljeb, a funkcionise u paru sa dimom. Jer vjek je samo dim, sve je njegovo dim, sve je na svijetu dim, što je vrlo neutješna vizija postojanja: svud kamen, trajno jalov, i dim, još «trajnije» prolazan.

Završni distih temelji se na onoj biblijskoj: «Nek tvoja desna ne zna šta čini lijeva». U Dizdara su, međutim, lijeva i desna zakrvljene, čak jedna nije vječna, ne znamo koja, što unosi misterij u vjeka: obje konkurišu za titulu tuđe ruke! Zanimljiv je i glagol «pobije»: u običnom govoru, ruka ruku može ubiti, a ne pobiti. Pjesnik krši jednu jezičku zabranu na kombinovanje, s brojem «jedna» spreže glagol «pobiti» koji ide uz množinu, čime stvara nov preliv smisla: prst je prenesena na višu ravan. Prilagođavajući se kontekstu, riječ «pobije» pomjerila je značenje: sukob postaje i duhovni, takoreći filozofski duel u kojem protivnici jedan drugog pobijaju.

© 2007 Marko Vešović

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.